

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ד

תשע"ד

חספ"ד 483

ברכת שהכל נהיה בדברו

התבונה הקרה על היצרים והרגשות. לדידם, יש לעקור את התשוקות מן השורש. מזה נוצרה השלווה הסטואית שהייתה תכונתם הנודעת ביותר. אפיקטיטוס (50–138), אחד הפילוסופים הבולטים באסכולה הסטואית, הסביר את צורת התנהלות החיים הרצויים:

מן הדברים הקיימים יש שהם ברשותנו, ויש שאינם ברשותנו. ברשותנו [...] כל מה ששייך למעשינו. ומה שאין ברשותנו [...] כל מה שאינו שייך למעשינו [...] זכור אפוא: כשתחשוב את [...] שאינו שלך לשלך – תיכשל, תאבל, תופרע, תאשים אלוהים ואדם. אבל אם תחשוב רק את שלך שלך, ואת שאינו שלך לאינו שלך, כפי שהנחו [...] לא תאשים שום איש, לא תוכיח שום איש, לא תעשה מאומה בעל כורחך [...] ואינך נמצא מפסיד דבר [...] ובכן, בכל מראית-עין מרגיזה [...] תבחון ותנסה אותה לפי הכללים הקבועים לך, בראש ובעיקר, אם ברשותך היא או אינה ברשותך. ואם אינה ברשותך, תהא תשובתך – אין היא נוגעת בי" (אנכירידיון [מורה דרך למוסר], סעיף א).

הוא מטיף לאדישות כלפי מה שנעשה בעולם, ואם להאשים מישהו או משהו הרי זה את תפיסות חיו של האדם עצמו ולא את המציאות: "לא המעשים מחרידים את בני האדם, אלא הדעות שיש להם עליהם. כגון המוות, אין הוא עניין נורא, אלא נוראה היא הדעה, שהמוות עניין נורא הוא. לכן כשנופרע, נחרד או ניצר, אל נאשים אחרים אלא את עצמנו, היינו את דעותינו" (שם, סעיף ה).

לימים, אימץ הפסיכולוג ויקטור פראנקל, אשר חווה על בשרו את נוראות השואה הנאצית, את הגישה הזו. דווקא שם, בתוך התופת הנוראה, הגיע פראנקל לתודעה "האחרונה שבחירות האדם", היא החירות עצמה שאותה הנאצים לא יכולים לקחת. הם יכולים אמנם לעשות לגופו ככל העולה על דעתם, כולל לקחת את המוות בכל רגע נתון, אולם אין הם יכולים לקחת את חירותו (האדם מחפש משמעות, עמ' 85–86). החירות למשל היא הדרך שבה אדם מחליט להתמודד עם מציאות גורלו. אדם, לדידו, יכול להחליט בינו לבין עצמו כיצד הדברים ישפיעו עליו, אם בכלל. בין הגירוי לתגובה מצוי לאדם הכוח לבחור מה תהיה תגובתו, והיא היא החירות. אולי יכולים כאן להבחין בין כאב לסבל. הכאב הוא אובייקטיבי, אולם הסבל הוא סובייקטיבי. לכולם כואב באותה מידה, אבל צורת ביטוי הסבל היא בחירה שלנו, היא חירותנו.

ברכת "שהכל נהיה בדברו" היא אמירה שנועדה להביא את האדם לקבל את החיים כפי שהם, מתוך הבנה כי הכול נהיה בדברו.

הרב ד"ר אמיר משיח
ראש ההתמחות למחשבת ישראל

"על מאכלים שאין גידולם מן הארץ, כגון בשר בהמה, חיה, עוף ודגים, וכן על ביצים, חלב וגבינה, תיקנו חכמים לברך שהכל נהיה בדברו" (שולחן ערוך, אורח חיים, סימן רד, א). הברכה משמשת כהודאה כללית ולכן היא פוטרת את כל סוגי המאכלים שאין עליהם ברכה ספציפית, ובדיעבד פוטרת כל דבר, שכן באמת "הכל נהיה בדברו".

בנוסף הברכה יש גרסאות שונות. יש שגרסו שהכול "נהיה" בדברו, כאשר היו"ד מנוקדת בקמץ, ויש הנוהגים לומר "נהיה" כשהיו"ד מנוקדת בסגול. הרקע למחלוקת הוא תאולוגי: האם הבריאה הייתה בשישה ימים ומאז העולם מתנהל על פי חוקי הטבע או שמא העולם נברא בכל רגע ורגע, כמו שאנו אומרים בתפילה "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית"? מקובל לומר כי הרמב"ם מחזיק בדעה הראשונה, וזהו מנהג הספרדים לומר "נהיה" בלשון עבר, שכן העולם נברא בעבר; ואילו הרמב"ן מחזיק בדעה השנייה, ולכן "נהיה", כיוון שהעולם נברא בכל רגע ורגע הווה, וזהו מנהג אשכנז (את הדעות השונות בדבר בריאת העולם ניתן לראות במורה נבוכים, ג, יז; על הברכה ראו בשו"ת שאילת יעב"ץ, חלק א, סימן צד).

מעבר לחילוק ההלכתי יש לומר כי ברכת "שהכל נהיה בדברו" היא ברכה שתפקידה להביא את האדם להפנמה שהכול הוא בכוונת מכוון; יש אדון לבירה ויש ריבון לעולם; "אל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא". אדם האומר בפיו "שהכל נהיה בדברו" מודה בעצם שהכול מאתו יתברך. חסידים מספרים על רבי שבכל יום היה מברך אחרי תפילת שחרית ברכת "שהכל" על כוס מים. אחד החסידים שהגיע לבית הרבי כדי לשאול צרכיו, שמע את הברכה וחזר לביתו שמח ובוטח. לימים, נפטר החסיד ואשתו שלחה את בנם אל הרבי לבקש בקשה. הבן חיכה לסיום התפילה ובסיומה בירך הרבי "שהכל נהיה בדברו". הבן ניגש ושטח את בקשתו. נענה הרבי ואמר: "אתה לא כמו אביך. הוא שמע את הברכה והבין כי הכול מאתו ושהכול בדברו, ואילו אתה ענית אמן ולא שמעו אוזניך מה שפי דיבר. שמעת את הברכה, ענית אמן ולא הפנמת את משמעותה".

עלינו לקבל את הדברים הללו ולאמץ את מידת הביטחון, היינו קבלת המציאות כפי שהיא, ולא לקבול. להבנה מעמיקה יותר של נקודה זו נפנה לאסכולה הסטואית. זוהי אסכולה פילוסופית יוונית-רומית שהתקיימה ברציפות בתקופת המאה השלישית לפני הספירה עד למאה השלישית לספירה. בתחום האתיקה, האמינו הסטואיקנים כי תכלית האדם ואושרו היא "לחיות בהרמוניה עם הטבע", ללא נטייה לקיצוניות, להיות מיושב ומאוזן. תכונתו העליונה של האדם היא התבונה, שלה התשוקות מציינות, כך שהאדם אינו מונע מדחפים רגעיים. במילים אחרות, התפילה הסטואית טוענת לשליטה של המוח על הלב, של

פרשת וארא

"כסף נבחר לשון צדיק ולב רשעים כמעט" (משלי י, כ)

אמת. כי איש אמת מתקשה לסבול שקר ואפילו למראית עין בלבד. לכאורה, היו ליעקב כל הסיבות הטובות לקיים בשמחה את מצוות אמו, שהוא מציל את ברכת ה' מעשו, אבל אמרו חז"ל, "ויקח ויבא לאמו", "אנוס, כפוף ובוכה". וכן, "בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמשוך בני", היה לבו רפה כשעווה וזימן לו הקב"ה שני מלאכים [...] והיו אווזין אותו במרפקו כדי שלא יפול". כשהוא נאלץ לסטות מהאמת הרי שכל איברי גופו מתקוממים באופן טבעי, עד ששני מלאכים צריכים לסומכו.

מבוכתו הפנימית של הרשע

והראה ההפוכה-מפרעה, "גיבור" הפרשה שלנו. פרעה מבטיח פעם אחר פעם לשלח את ישראל ומיד לאחר שהמכה מסתיימת הוא חוזר בו מהבטחתו. במבט ראשוני נראה כאילו פרעה חוזר ומרמה את משה, ומבטיח לו הבטחות שווא רק כדי שתסור מעליו המכה. אבל האמת אינה כך. ברגע שפרעה מבטיח לשלח הוא אכן מתכוון ברצינות גמורה שברגע שתוסר המכה הוא ישלח את עם ישראל. אלא מה? ללב הרשע אין יציבות! הוא רצה באמת לשלחם, אבל אמת הרשע חולפת ובמקומה באה מחשבה חדשה שלא לשלחם. כמדומה שדבר זה מוכח גם ממאמרם ז"ל, שבשכר שאמר פרעה בעת מכת ברד, "ה' הצדיק, ואני ועמי הרשעים", זכו הוא ועמו לקבורה, וה' אמר לים סוף שיבלע את גופותיהם.

כך הסבירו את מה שאמר הקב"ה לישראל, "פתחו לי פתח [...] כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרונות נכנסות בו". מדוע כחודה של מחט? אמנם נקב המחט הוא קטן, אך הוא נקב שחודר מעבר אחד למשנהו. פתח שכזה ילך ויגדל לפתח של תשובה מלאה. אבל אצל הרשע אין רגשות-האמת העולות בלבו מפעם לפעם מצליחות להפוך את החרץ שחרטה האמת בלבו, לנקב קבוע.

שנוכה בע"ה לשאוף ולהגיע לדרכם של צדיקים ולחיות חיי אמת.

ֹ(מעובד מתוך ספרו של הרב נבנצל, "שיחות לספר שמות")

רינת ספיר

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד ובהתמחות להיסטוריה

בפסוק זה מצביע שלמה המלך על אחד ההבדלים בין צדיק לרשע. מדוע אם כן משווה שלמה בין "לשון" בצדיק ל"לב" הרשע?

בפשט הדבר נראה ש"לשון" היא שם כללי לכל דבר שאדם מוציא מפיו ולא דווקא לאיבר עצמו, ואילו "לב" מסמל את האמת הנמצאת בתוככי נפשו של האדם, את המקום שבו נופלות החלטות המתוות את דרכו. בדרך כלל האמת הפנימית של האדם מושלת יותר מאשר מה שהוא מוציא מפיו. בתוך הלב סלולה דרך חיים, כיוון חשיבה מסוים המעוצב אצל כל אדם פחות או יותר. שאיפה זו יוצרת פער בין פנימיות האדם, הלב, ובין לשונו החיצונית. פעם מייצגת הלשון את אשר נמצא בתוככי האדם ופעם את מה שהוא רוצה שיחשבו שנמצא בו. שלמה המלך אומר לנו שאצל הצדיק לא רק הלב, האמת הפנימית, היא יציבה, אלא גם הלשון החיצונית היא חומר מעולה. אצל הצדיק יש התאמה בין לשונו המשולמת ובין האמת הנמצאת בתוכו, ואילו הרשע, אפילו לבו אינו שלם. גם דרך חיי הפנימית אינה ברורה. לרגע הוא מחליט כך, ולמשנה מחליט אחרת.

להלן שתי דמויות של צדיק ורשע כפי שבאים לידי ביטוי במקרא.

המאבק על האמת

כשיעקב אבינו נאלץ להעמיד פנים שהוא עשו הוא אומר לאביו, "אנוכי עשו בכורך" (בראשית כז, ט), כשבמחור מתרוצצות כל אותן מחשבות שמצאו להן ביטוי בפירושי חז"ל לפסוק. גם כששואל יצחק, "אתה זה בני עשוי?" עונה יעקב: "אני", ולא "אני עשוי" וכדומה. זאת, אף על פי שחייב היה למלא את מצוות אמו שנאמרה בנבואה, ואף על פי שדווקא האמת היא המנחה אותו לקיים את דברי הנבואה ולא לגלות את זהותו, אבל ה"תתן אמת ליעקב" שבו אינו משלים אפילו עם שקר שנכפה עליו בנבואה!

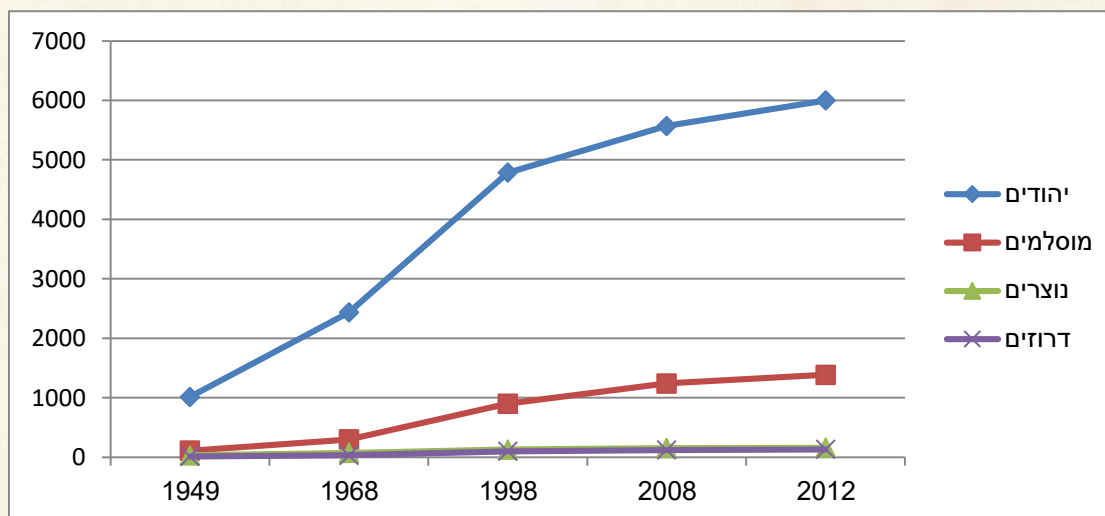
יעקב עושה הכול כדי להמעיט בשקר. לב האמת מכתוב לשון סגנון הקרוב לאמת עד כמה שאפשר, וגם לאחר שהלשון מתבטאת בזהירות ממשך המוח לפרש את המילים בפירושי

במעגלי העם היהודי

המיעוטים בישראל, א

בועז פולצ'ק

בשנת 1949 היו בארץ 1,173,900 תושבים, מהם 1,013,900 יהודים, 111,500 מוסלמים, 34,000 נוצרים ו-14,500 דרוזים. בשנת 1968 היו 2,841,100 תושבים, מהם 2,434,800 יהודים, 300,800 מוסלמים, 72,200 נוצרים ו-33,300 דרוזים. בשנת 1998 היו בארץ 6,041,400 תושבים, מהם 4,785,100 יהודים, 899,800 מוסלמים, 128,700 נוצרים ו-99,000 דרוזים ובשנת 2008 היו בארץ 7,374,000 תושבים, מהם 5,569,200 יהודים, 1,240,000 מוסלמים, 153,100 נוצרים ו-121,900 דרוזים. בשנת 2012 היו בארץ 7,984,500 תושבים מתוכם 5,999,600 יהודים, 1,387,500 מוסלמים, 158,400 נוצרים ו-131,500 דרוזים (ישראל, משרד ראש הממשלה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2012, עמ' 90-91).

מקורות

ישראל, משרד ראש הממשלה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, (ללא תאריך), הודעות לעיתונות. אוחר ב-12.11.2013 מתוך הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: http://www.cbs.gov.il/shnaton64/st02_02.pdf
ישראל, משרד ראש הממשלה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2009), שנתון סטטיסטי לישראל, 2009, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.